

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czíme alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DIJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékban* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr. $\frac{1}{8}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árcsökkentés adatik. Pélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

A mi egyetemünk.

Azok közé tartoztam eleitől fogva, a kik tudták és tudják, hogy a mi egyetemünk csak a jövőben, és pedig — mint némely jelek mutatják — nem épen a legközelebbi jövőben lesz felállítható. Bár úgy történt volna, a mint a vérmes remények emberei hirdették, — hogy ne ők, hanem mi csalódtunk volna! Bizonyosan valami nagy véletlenre számítottak, valami nagy, úgy-nevezett *fejedelmi* adományra, melynek egyetlen „légyen“ szavára meglett volna a mi közös óhajunk; pedig a mai számító kor nem kedvez a véletleneknek. Sok szépet alkotott és alkot is még a reális világnézet, de a melyben él, az nem a lelkesedés levegője.

Tehát még elég időnk van elmélkedni a mi egyetemünkről. Mi is lenne ennek végső és legfőbb célja? A nemzeti tudomány megteremtése. Hogy lehetséges nemzeti tudomány, látjuk a nálunk jobb viszonyok közt élő nagy nemzetek példájából. S hogy hazánkban nemzeti tudományról nem lehet szó, legalább a tudomány legtöbb szakát tekintve, nem: szomorúan tudjuk. Épen ezért még mindig a nemzeti tudomány *megteremtéséről* kell beszélnünk. Láttam valamikor olyan magyar jogi kézikönyvet, mely az eredeti idegen nyelvű munkának nagy gyöngédséggel még a zárjeleit is átvette, pedig a jogi tudományoknak nálunk hány akadémiájok és hozzá még két egyetemük is van! S mit szóljunk a bölcsészetről és a theológiáról? Mindkettő folyik a régi idegen mederben; a ki új és eredeti csapáson indul, azt vagy agyon hallgatjuk, vagy pedig vakmerően meg is támadjuk, mert a klaszszikusokúl, rendesen egyéni ízlés szerint elfogadott mintáktól eltérni merészelt. E Lap egyik előző évfolyamában alulírott a szentírás egy tételének új magyarázatát kísérlette meg s fölkérte reá vonatkozólag a szaktársak figyel-

mét, — és mai napig nem kapott választ mind az egész izráelből!

S mi ez, a mit most elmondtam? Korántsem vád, hanem fájdalmasan leírt bizonyítványa annak, hogy nem dicsekedhetünk nemzeti tudományossággal: járunk járszalagon, másolunk, vagy legjobb esetben komponálunk, kettőből, olykor sokból — egyet.

Ismétlem: nem vádolni akarok. Én tiltakoznám legelőször ellene, ha valaki botorúl tudományos férfiainkat okolná a most jelzett siralmas állapotért. Megtettek és megtesznek ők mindent a tudomány érdekében, már t. i. a mennyiben lehet. És merem állítani, — jó részben saját tapasztalatom alapján, — hogy többet tenniök *nem lehet*. A mostani viszonyok közt nem lehet.

Ugyanis, kik művelik nálunk is — másutt is széles e világon — a tudományt, a maga magaslatán? Átalában az egyetemi és akadémiái tanárok és a hivatalos teendőikkel túl nem halmozott papok. Egyetemi tanárainkat menti az, hogy a két egyetemen kevesen vannak, kevés ember nagy mozgalmat épen irodalmi téren nem képes kifejteni; mentheti az a sok vizsga is, melyet fel tartoznak évente venni: de az már kevésbbé mentheti őket, hogy nem ritkán még más hivatalt is vesznek nyakokba, mintha bizony olyan könnyű volna az az egyetemi tanárság. A kik ezt cselekszik, alaposan elfelejtették, hogy ők nemcsak óraadók, nemcsak tanítók, hanem *a tudomány munkás képviselői is* volnának. De meg a mi két egyetemünk nem is lehet az *egyetemes* tudományosság világitó lámpása: a tulajdonképeni bölcselmi tárgyakat szélesebb körben kellene felölelniök és a „tudományos“ cím valójában csak akkor illetné meg őket, ha nem hiányoznák egyikből sem a „tudományos“, azaz a *protestáns* theológia. S tán az akadémiái tanároknak akarnánk

szemrehányásokat tenni? Épen őket kell megkímélnünk. Az az akadémiai tanár, a ki naponként rendszeren két órán át könyv nélkül és egyfolytában beszél akadémiai hallgatói előtt, minden estve tiszta önérzettel mondhatja el: becsületesen töltöttem e napot! S a papok? Épen olyan elbírálás alá esnek, mint az akad. tanárok. Nincs erejük és nincs idejük. A ki kicsiny egyházba jutott, annak a kicsiny egyház az átka: nincs módjában beszerezni a tudományos eszközöket, — óh, mert a tudományos embernek valóságos s évről-évre gyarapítandó műhelyre van szüksége! S a nagyobb egyházakban minden estve legalább is épen úgy megvigasztalhatja magát a lelkipásztor, mint a most említettem akad. tanár. S mégis hallanunk kell olykor-olykor hangokat a saját czéhünkől, melyek a papot ma is az iroda rabszolgájává akarják tenni! Mosolyogjon vagy haragudjék az ember ezek hallatára?

S ha a most elmondottak szerint tanáraink és papjaink csak *hivatalnokok* és pedig jól befogott hivatalnokok: ki várná tőlök, hogy mélyen nyomozódó tudósok is legyenek? Igen, mélyen nyomozódó tudósok, mert ilyenek nélkül nincs eredeti felfogás és nincs nemzeti tudomány. S miben áll a mélyen való nyomozódás? Abban, hogy beledolgozzuk, beleéljük magunkat a tudományos szakirodalomba s aztán kutassuk a részleteket. Az elsőhöz pénz kell, hogy beszerezhessük a szakirodalmi munkákat nap mint nap, s a másodikhoz idő és nyugalmas élet. Az első nélkül vagy nem ösmerjük meg a mások felfogását, vagy csak a más, lehet, elfogult ítélete szerint s a második nélkül nem alkothatunk semmi eredetit és semmi nagyot, mely a külföldi tudomány e két alapon nyugvó ítélőszéke előtt is tekintetbe jöhetne. Igaz, hogy az elsőhöz is szükséges a sok idő és a nyugalmas élet (p. o. hányan beszélnek közöttünk Wellhausenről s ki az, a ki nyomról-nyomra átdolgozta volna csak az ő „Skizzen“-jeit? hányan ítélik Ritschl fölött s kik azok, a kik igazán tanulmányozták csak az ő „Rechtfertigung und Versöhnung“-ját?), — de nélkülözhetlenül megkivántatik a sok idő és nyugalmas élet főképen a részletes nyomozódáshoz. Hogy miben áll ez, látjuk p. o. a németek theologiai irodalmából. Csaknem minden későbbben nagygyá lett tudós ily részletes nyomozódással keltett figyelmet önmaga iránt. Az egyik p. o. végig nyomozta az egész szentíráson e kifejezést: „az Isten haragja“ („De ira Dei“, Ritschl); a másik igyekezett megállapítani „a test és lélek bibliai fogalmát“ („Die Begriffe Fleisch und Geist im bibl. Sprachgebrauch“, H. H. Wendt);

a harmadik áttanulmányozta ez egyetlen szóért „ἐπιτιμία“ az egész újszövetséget („De vi ac notione vocabuli ἐπιτιμία in novo testamento“, O. Zöckler); még csak a kezdő tudósról, Franz Delitzschről említem meg, hogy 1843-ban Habakuk 3 rövid fejezete fölött egy 238 (XXX + 208) lapos, sűrű nyomású kommentárt írt, a mi oly részletes tárgyalást arul el, hogy ilyen mellett ugyanesak Delitzschrnek a legalább is 25-szörte nagyobb Esaiás fölött 5—6000 lapos kommentárt kellett volna adnia, holott ez a munkája 642 lapnál többre (l. 4-dik kiadás) nem terjed. Hogy aztán mennyi időbe kerül csak egyetlen ilyen részletes munka is; elgondolhatjuk s hogy hány év alatt dolgozható így át az egész szent könyv, vagy annak csupán az egyik fele, — mert maradjunk csak az exegézisnél — némelyikünk borzad csak elképzelni is. Ne csodálkozunk hát fölötte, ha Baudissin theol. profeszszor 1884-ben nyilvánosan bevallotta hallgatói előtt Marburgban, hogy ő 10 esztendeig foglalkozott magának a pentateuchusnak kritikájával s hogy Bernh. Weiss, berlini profeszszor csak 34 év után szánta rá magát „Lehrb. der Einleitung in das N. Test.“ című műve kiadására, holott az újszövetség mégis csak sokkal kisebb terjedelmű, mint az ő.

Ez teszi részletesen, behatóan, lelkiösmeretesen nyomozódni, azaz igazán tudományosan banni a tudománygyal. De hát mi szükség van ilyen nagy részletességre? Főntebb is érintettem már. Csak így adhatunk valami újat, csak így fejleszthetjük a tudományt. Csak a részletesen kutató veszi észre a más tévedését és igazolhatja még jobban a más által már fölfedezett igazságot. Mindkettő a tudomány fejlesztése. Mindeztől mi egyiket sem tehetjük, legalább a legtöbb tudomány mezején, nem. A külföld tudományos nagy vitáiba bele sem szólhattunk, mert részleteket nem kutattunk; új alkotásokkal elő nem állhattunk, mert új épületet emelni csak az képes, a kinek új téglái vannak. S épen ez a szomorú oka annak, hogy a külföldi tudósok nemzeti nyelvünkre nem is hederítenek; fölösleges nekik egy olyan nyelv, a melynek irodalmi termékeire nincsen semmi szükségök. Bezzeg a csak 37 millió lakossal bíró Hollandia nyelvét nem röstelik megtanulni még a különben eléggé önérzetes német theol. profeszszorurak sem!

És miért várhatjuk, hogy a mi egyetemünk meg fogja teremteni lassankint az ilyen *önálló*, nemzeti tudományt? Először azért, mert általa szaporodni fog az egyetemi tanárok száma, a kik, úgy-szólván, kötelességszerű tudósok. Minél többen lesznek ilyenek, annál több lesz a munkás, annál nagyobb és elevenebb a verseny s pezsgőbb a tudományos élet! De ebből az is következik, hogy mulhatlanul gondoskodnunk kell, hogy egyetemünkön *nagyobb számú* tanárok legyenek. Különösen szükséges több erőt alkalmaznunk a szorosabb értelemben vett filozófiára és még inkább a theologiai szakra, hiszen, mint láttuk, a most létező két egyetemen épen e két tudomány szenved, vagy épen nem is létezik. De várhatjuk a mi egyetemünkötől a nemzeti tudományt azért is, mert tanárait nem 10—12, hanem *heti*

4—5 órára szabad csak köteleznünk. — így idejük és kedvük is lesz a mélyen járó, részletes buvárkodáshoz. Ha tekintélyes számban fognak beállíttatni, mindegyiknek csak egy főtárgya lesz s ekkor csakugyan elvárhatjuk tőlök, hogy igazi szaktudósok legyenek s a legmagasabb igényeket is kielégítő tudományos műveket alkossanak. Ők nem másolni fognak és nem is komponálni, hanem kutatni és önállót alkotni; munkáik helyet fognak követelni a leghíresebb tudósok világhírű dolgozatai között, tudományos nevet szereznek a magyarnak, becsületet a hazának és a nyelvnek. Ez is hódítás lesz — és pedig a legszebb, legdicsebb hódítás!

Mindebből megértjük, hogy egy ily czélú egyetem felállítása nagy és nehéz vállalat. Egy ilyen egyetemi tanári kar létesítéséhez fölülte sok pénz kell. Nem szölközött az egyetemi könyvtár berendezésének hasonlóképen óriási költségéről, csupán leendő tanáraink fizetéséről. A legesekélyebb fizetés, a mit egynek-egynek adhatunk, a 3500 forint; ebből sem nagyon sok fog jutni szakkönyvek beszerzésére és tudományos czélú utazgatásra (pedig ki ne látna be, hogy ez is szükséges?) s még kevesebb a saját irodalmi műveik kiadására, holott ebben a tekintetben, főképen a szigorúan tudományos dolgozatoknál, sokszor még a nagy szakirodalmi közönségtől környezett német professzorok is a saját zsebükre vannak utalva. Annyi szent igaz, hogy ha a főntebb hangsúlyozott czélt el akarjuk érni, a nagy fizetést leendő tanárainktól sajnálni nem szabad. Csak így kapunk igazán alkalmas embereket és csak így teszszük lehetővé rájuk nézve, hogy csak tudományuknak éljenek és pedig irodalmilag is munkásan. Az egyetemet nem a nev, nem a cím csinálja, hanem a tanárok, *a kik nemcsak tanítanak, hanem művelik és fejlesztik is a tudományt*, — mi egyetemet akarunk a jelzett magas nemzeti czéllal és nem valamelyes bővített, újkiadású akadémiát!

Ismétlem, e vállalathoz sok pénz kell. Még pedig azt sem szabad felednünk, — a mit a mi egyetemünk magas czéljára tekintettel annyira hangsúlyoztunk volt — hogy egyetemi tanárainknak multhatlanul *nagy számmal* kell-beállíttatniok. Mi hát ma mindnyájuk kötelessége? Pénzt gyűjteni és — pénzt gyűjteni. Bárhol legyünk is, itthon vagy távol, társaságban vagy mulatságban: ne feledje e kötelességét senki. Hadd gyűljön az adomány, ha lassan is, de folytonosan. Még messze vagyunk a czéltől, de se baj, — ilyen nagy alkotással szemben korántsem teher a reményteljes és türelmes várakozás. És ne legyen teher főképen az áldozás és a munka! „Mindent a szent ügyért.” Ha készen lesz a tudományok ez új temploma, édes önérettel mondhatjuk el: ez a mi egyetemünk! És egy, hiszszük, hosszú életű, földi örökkévalóságra született nemzet fogja áldani ezt az igazán nagyot alkotott nemzedéket.

Ki ne látna be, hogy kötelességünk volna az is, hogy egyesítsük az erőket. De fájdalom, itt-ott elforgácsolásukat veszszük észre. Teljességgel nem tudom helyeselni a kolozsvári theologiai fakultásnak épen e vajudó napokban való szervezését. Ugyancsak most nem helyeselhetem, hogy Egyházkerületünk középiskolai felügyelői hivatalt állít fel. Száz jó okom van ez utóbbi ellen: a legnyomósabb az, hogy egy egyetemi tanár fizetését veszi el. Elmondtam, el kellett mondanom ezt is, teljes tisztelettel ugyan az intézők iránt, de elfogulatlan, ragaszkodó szeretettel közös nagy célunkhoz.

Ujra mondom, újra kérem: e közös nagy czél egyesítsen és szakadatlan munkára serkentsen bennünket! Csak így nem lesz nagyon messze a viselős jövőendő születési órája.

Dicsőfi József.

✠ TÁRCZA. ✠

A Zsidókhöz irt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból.

(Folytatás.)

Masodik szakasz.

A levél első olvasóiról.

Kiknek szánta az ismeretlen szerző e levelet, arra nézve sokféle eltérő nézettel találkozunk. Midőn Chrysostomus János, az ezen levélre irt magyarázatának előszavában felteszi a kérdést: *πὸς δὲ οὖτος ἐπέστειλεν;* azzal felel, mikép *ἐπὶ δόξαι ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Παλαιστίνῃ.* Ezt a vélekedést tartom magam is a legindokoltabbnak. A levél felirata *πρὸς Ἑβραίους* arra mutat ugyan, hogy általában véve zsidókból lett keresztyénekhez szól a szerző, de a tartalmi vonatkozások világosan igazolják, hogy a levél a palästinai és közelebről jeruzsálemi hívőknek volt szánva. *Ἑβραίοις*-nak nevezték az őz izraelitákat a fogság idejéig s azon túl *Ἰουδαίοι* volt a nevök, a mely jelzés, e nép vallási és erkölcsi jellemvonásainak kifejezője, míg már a nyelv, melyet beszélték nem *Ἰουδαϊκή*, hanem *Ἑβραϊκή διαλέκτος*. Szétszórtan élt e nép az akkori világ minden részében, de mégis e levél olvasóit nem kereshetjük sem általában Egiptomban, sem különösebben Alexandriában, hanem — mint azt igazolni fogjuk — csakis Palästinában, illetőleg épen Jeruzsálemben.

Ezzel a felfogással ellentétes nézetben volt Roeth, a mint idevonatkozó munkájának címe is mutatja: Epistolam vulgo „ad Hebr.” inscriptam non ad Hebraeos id est Christianos genere Judaeos, sed ad Christianos genere gentiles et quidem ad Ephesios datam esse. Francof. Ad Moen. 1836. A levél személyi vonatkozásai-ból (5, 12; 6, 10—12; 10, 32 k., 13, 7. 19. 23. 24) megczáfolva látjuk úgy ezt, mint azt a másik véleményt is, mintha szerző kivétel nélkül az összes zsidókból lett keresztyénekre ügyelettel volt volna (Lightfoot, Baumgarten, Heinrichs, Stenglein, Schwegler), vagy mintha kizárólag a Pontus, Galatia, Kappadokia, Bithynia és Asia proconsularis zsidókeresztyén hiviéhez irt volna (Bengel, Schmid Ch. F. Observatt. super ep. ad Hebr.).

Epen ilyen igazolatlan és sikertelen az a kísérlet, mely szerint Wall (Brief critical notes stb. London 1730) a kis-ázsiai, macedoniai és görögországi, *Storr* és *Mynster* a galatai, *Stein* (Komm. zu d. Ev. Luc. Halle 1830 p. 289) a laodiceai, *Credner* (Einl. in d. N. T. Th. 1. Abth. 2. Halle 1836) a lykaoniai, *Böhme* és *Hofmann* (Die h. Schr. N. T. Th. 5. p. 531) az antiochiai, *Ullmann* a cyprusi, *Grimm* a kis-ázsiai vagy syr-palästinai tengerpart mentén elterülő görög városok valamelyikében lakó zsidókeresztyén hívőket tekintik a levél elfogadói, első olvasói gyanánt. Egyenesen a római

hívőkre gondolt volna az író Wetstein, Holtzmann (Stud. u. Krit. 1859 H. 2), Alford (The Greek Test. Vol. IV. Part. I. London 1859), Kurtz, Mangold és Harnack (Patr. Apostt. Opp. I. p. 82) szerint, míg Lyra Miklós (Prooemiumában) Spanyolország területén véli megtalálni a levél rendeltetési helyét. Am ha a levél tartalmát vizsgáljuk, könnyen rájövünk arra a végeredményre, hogy mindezek a feltevések indokolatlanok s részben azon a téves hypothesisen alapulnak, mintha a levél szerzője Pál apostol volt volna, a mit már az előző szakasz mérlegelése után minden oldalról megczáfolt és meghaladott álláspontnak kell nyilvánítanunk. Azzal tartunk, hogy az író nem valamely vegyes, azaz zsidókból és pogányokból megtért gyülekezethez, hanem tisztán zsidókból lett keresztyén hívőkhöz intézte e levelét s ez álláspontunkat Wieseler, Holtzmann, Mangold és Hilgenfeld (Eihl. in d. N. T.) érvei ellenében is szilárdan fentartjuk. Mert a levélben egyáltalában nincs semmi olyan utalás vagy vonatkozás, melyből arra lehetne következtetni, hogy itt zsidók és pogányok egymáshoz való viszonyáról, vagy az Isten országához való kölesönös viszonyukról van szó. sőt ellenkezőleg az üdvfejlődés minden mozzanatát közvetlenül a választott néppel s annak elődével és szertartásaival fűzi össze az író, s a mint azt a következő szakaszban látni fogjuk, a gyülekezet összes viszonyai zsidókeresztyén jellegre vallanak. Ilyen tisztán zsidókból lett keresztyén gyülekezetet pedig e levél írása idején már, nem találunk sehol azokon a területeken és azokban a tartományokban, a hol a fent jelzett hypothesisek hívei puhatólózhatnak. Ezek szerint kizárólag zsidókeresztyén olvasókról lehetvén szó: eldöntésre vár még az a kérdés, ha vajjon ezek a hívek Egiptomban, főleg Alexandriában laktak-e, avagy Palästínában és közelebből Jeruzsálemben? vagyis más kifejezést használva: vajjon nem Egiptomban, főleg Alexandriában kell-e keresnünk a levél első olvasóit, elfogadóit? E kérdésre már előre is tagadólagosan felelünk.

Nem alexandriai, hanem egyenesen palästinai zsidókeresztyénekről lehet itt szó elsőben is azért, mert a levél tartalmából kitetszőleg az olvasók az ősi hagyományos szertartások iránt oly előszeretettel viseltetnek, azokra keresztyéni voltak mellett is oly nagy súlyt fektetnek (13, 9—13), hogy ilyen magatartást a görög műveltség és bölcsészet által befolyásolt alexandriai zsidókról még csak feltételezni sem lehet. Másfelőli kérdéses az is, ha vajjon általában e levél kelte idején létezett-e Alexandriában, meghatározott szervezettel bíró keresztyén gyülekezet? A felirat is, *πρὸς Ἑβραίους*, épen úgy, mint az ismert *εὐαγγέλιον κατὰ Ἑβραίους* jelzés, meghatározott olvasókörre utal, a mely nem lehetett más, mint a palästinai zsidókból lett keresztyének gyülekezete.

A kik Alexandriát tekintik a levél rendeltetési helyéül, hivatkozni szoktak az úgynevezett Muratori kánon eme megjegyzésére: Fertur etiam ad Laodicenses, alia ad Alexandrinos, Pauli nomine ficta ad haeresem Mar-

cionis, et alia plura, quae in catholicam ecclesiam recipi non possunt“. Itt az „alia ad Alexandrinos“ kifejezésből azt következtetik, hogy ez a levél nem lehet más, mint a Zsid. levél. Csakhogy ez egészen téves következtetés. Mert az a bizonyos alexandriai levél a Pál apostol nevének hamis felhasználásával költött irat volt, a mely a marcioni eretnekség támogatására volt szánva, már pedig a Zsid. levelet a nevezett tévelygés terjesztésének ezéjéből keletkezett iratnak bélyegezni, valóban nagy tévedés.

Wieseler a mellett tör lándzsát, hogy a templomról (9, 1—5) és az abban teljesített istentiszteleti cselekményekről e levélben olvasható előadás (7, 27; 10, 11) egészen ráillik arra a templomra, melyet az egiptomi Leontopolisban Ptolemäus Philometor uralkodása idején (180—145 Kr. e.) az oda kivándorolt Onias pap, a jeruzsálemi templom mintájára, csakhogy kisebb méretekben építtetett (Cassel, de templo Judaeor. Heliopol. Brem 1730). Ez az Onias-templom azonban Flavius Josephus szerint csak „hasonlatos“ volt a jeruzsálemi templomhoz, *ὁμοίον* (Antiqq. 12, 9, 7), *παράπλησιον* (Antiqq. 20, 10), *τῶ ἐν Ἱερουσαλὴμοις*, a melyből hiányzott is épen az a gyertyatartó, — *ἡ λυχνία* — a melyről Zsid. 9, 2 tesz említést. És ezt a templomot nem is részesítették valami kiváló tiszteletben magok az egiptomi zsidók sem, a kik örömezték a Moria hegyére, míg a samaritánusok a Garizim hegyén csüggték. Ezért még Egiptomból is Jeruzsálembé zárandokoltak a buzgóbb zsidók, hogy ott imádkozzanak és áldozzanak. Szerzőnk tehát a vonatkozó részek megírása alkalmával, csakis a jeruzsálemi templomra és épen nem a leontopolisra gondolt és ezélt.

Az a körülmény, hogy szerző görög nyelven írta levelét s az ő szövetségi idézeteknél a LXX-t használta, csakis annyit igazol, hogy értette a görög nyelvet s más nyelven nem tudta volna tolmácsolni az így megírt evangyéliumi igazságokat. Ez azonban nem lehet érv arra nézve, hogy miután Palästínában érvénytelen volt a LXX, tehát az olvasóknak alexandriai zsidóknak kellett lenniök. Mert jól tudjuk, hogy a Jeruzsálemben nevelkedett Pál apostol is idézi a LXX-t és így ez a fordítás nem lehetett valami ismeretlen és kicsinyelt a palästinai hívők körében, másfelől meg az írónak görög műveltsége legfeljebb csak azt igazolhatná, hogy ő alexandriai eredetű és illetőségű férfiú volt.

Azok a szenvedések és üldöztetések, melyeket az olvasóknak át kellett élniök (10, 32. 33), mind egyre meg-megújultak, s az előjárók egynémelyikének vagyónába s életébe is kerültek. Hogy pedig nem apostol írt hozzájuk, az csak arról tanuskodik, hogy ekkor már az apostoloknak közvetlenül Jeruzsálemben és környékén kifejtett működése véget ért s épen e miatt állott be a hívek közt az aléltság és csüggedés. Több jelentéktelen ellenvetést mellőzve, kritikailag igazolt ténynek tartjuk azt, hogy a Zsid. levelet a palästinai, közelebből a jeruzsálemi zsidókeresztyén hívekhez intézte a szerző.

Harmadik szakasz.

A levél írásának indoka, célja, ideje, helye, alakja és nyelve.

Külső romlás és belső bomlás veszélyei fenyegették a judaai és jeruzsálemi keresztyén gyülekezeteket ama nehéz időkben, midőn a szent város felett elkezdettek zúgni a végenyészeti viharai s az Ur követőire is szintén elérkezett az élet-halál tusa válságos pillanata. Ugy lön minden, a hogy az Ur előre megjövendölte vala (Mt. 24, 8 kk. Mk. 13, 9 kk). Az elnyomatás és üldöztetés közepett sokan megbotránkoznak, sokakat hamis proféták áltattak el, sokakban a szeretet lángja aludott ki. A hitbéli megpróbáltatás egész árja zúdult a zsidókból lett keresztyén hívők ellen, a kik — Jeruzsálem végső romlásának előjeleit látva s a zsidók lábbal tapodtatásának rémes híreit hallva — kételkedni kezdettek affelől, ha vajjon él-e az Ur?! Vagyonaik elkoboztatásának és a megszűnés nélkül való tusakodásnak miatta, kezeik elesüggedtek és térdeik ellankadtak s már-már azt hívék, hogy ügyök teljesen veszve van. A félelem, esüggedés és haldoklás e borzadalmas perceiben jó hozzájok az író, — mint Istennek követe — hogy az ige erejével kiragadja őket a vész tűz-árjából.

Thiersch az a véleménye, melyet a Zsid. levélről írt értekezésében (de epistola ad Hebr. Marb. 1848) és „die Kirche im apostolischen Zeitalter“ (Frankf. 1852) című munkájában hangoztat, mintha t. i. levelünk a zsidó háború kezdetén íratott volna a *végelt*, hogy a templomi és áldozási kultusból kirekesztett hívek vigasztalódjanak — merőben indokolatlan. Mert ekkor még nem tört ki a zsidó háború, csupán a döntő pillanathoz közelgett; a zsidók érettek valának az ítéletre s a keresztyének elnyomatása tetőpontra hágott s az író éppen arra hívja fel olvasóit, hogy véglegesen szakítva a zsidósággal, egyedül Krisztusban bizzanak. Lectores erant tales — mondja Kálvin találóan — qui Christo nomen dederant, sed finem, vim et fructum adventus ejus nondum tenebant, sed falsa legis interpretatione occupati umbram prehensabant pro corpore s a mint aquinoi Tamás megjegyzi: scripsit epistolam contra errores quorundam, qui ex Judaismo ad fidem Christi conversi volebant servare legalia cum Evangelio, quasi non sufficeret gratia Christi ad salutem.

A dolgok és viszonyok ilyen alakulásai közepett az a szerző *célja*, hogy feltárja olvasói előtt az Ur útait, akaratát és tanácsát, mely szerint neki a fenytésben is böles céljai vannak (2, 10; 12, 5 kk) s a ki mindvégig állhatatosan hű marad, az elnyeri az örökséget (3, 12; 4, 11; 6, 17; 10, 29. 36 stb.). Szemeik elé varázsolja a híthős apákat, a szent sátozt, az áldozati vért, Dávid városát és mind amaz árnyképeket, melyeknek valósága a Fiu, a ki által szólott Isten a népekhez (1, 1; 2, 2; 10, 29; 11, 13; 12, 25 . . .). Erre nyomban inti őket a hitbéli állhatatosságra, mert a hiterő állandósága mentheti meg az Ur választottait az elbukás veszé-

lyétől. Krisztusra tekintsenek, a ki nagyobb Mózesnél (3, 3), nagyobb az angyaloknál (1, 6; 2, 5. 9), a ki örök dicsőség és tisztesség osztályosa (2, 9), a ki egyszeri áldozatával tökéletesekké tette a megszentelteket (10, 10. 14). — Aztán felrázza őket a közöny álmából, és felmutatja előttök az örvényt, mely elnyeléssel fenyegeti őket. Óva int ilyen figyelmeztetésekkel: μήποτε παραρριώμεν (2, 1); μήποτε ἔσται . . . ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος (3, 12); a közölgő veszedelmektől óvó kifejezések ezek is: ὅσπερ εἰς (4, 1); ὅσπερ εἰς ἀπὸ χάριτος θεοῦ (12, 15); παραπίπτειν (6, 6) stb. A ki meging és elbukik, azt átok sújtja 6, 8; ítélet várja 10, 26—30. Annakokáért a hívők az elkezdett bizodalmat mindvégig erősen tartás meg (3, 6. 14.), vallásukhoz ragaszkodjanak (4, 14), járuljanak Krisztushoz, a kegyelem trónjához (4, 16; 10, 21 kk; 12, 2. 28.) és teljesítvén Istennek akaratát, elnyerendik az ígéretet (10, 36. 39). Az írónak emez óva intő hangja áthatja az egész levelet s a hiterő és állhatatosság győzedelmének tudatában lángra gyújtja szíveiket, megsokszorozza erejüket, hogy megfuthassák a pályát, megvívassák a harczt, melynek vége — diadal (10, 35—39).

A levél keletkezésének *idejére* nézve különbözőképen vélekednek az illető kritikusok. Orelli szerint (Select. patrum eccles. capp. ad eisegétikén sacram pertinentia. P. III. Turic. 1822) 90 táján, Holtzmann (Zeitschrift für wissenschaft. Theologie 1867), Harnack (Patrum Apostt. opp. I. p. 82) és mások szerint csakis a domitianusi üldözés után, Schwegler (Nachapost. Zeitalter. Bd. 2. p. 309) szerint az első század végén írhatta szerző e levelet. Sőt Volkmar (Religion Jesu p. 388 f.) és Keim (Gesch. Jesu. Bd. 1. Zürich 1867) egészen a második század elejére (116—118) teszik át az írás idejét. E feltevésekkel ellentétben, a levélből más tájékozódást meríthetünk. Látjuk ugyanis, hogy az olvasók a keresztyénség első korszakának második nemzedékéhez tartoztak (2, 3; 13, 7); az első őrállók, maga Jakab is, az Ur atyafia, már nem éltek többé, de viszont a zsidó háború még éppen nem tört ki, mert annak iszonyosságairól nem emlékezik meg az író; még áll az elősátor (9, 8), mint jelképes utalás a jelenre: tehát ezen időközre 68 tájára tehető a levél keletkezésének ideje.

Honnan kelt? bizonytalan. 13, 24-ből csakis azt állapíthatjuk meg, hogy az író Itáliából — de nem a fővárosból, melynek nevét nem igen mulasztotta volna el megemlíteni — írta e levelet.

Az irattól nem vitatható el a *levélalak*. A gondolatmenet, a fejtegetés módja, főleg a levél záradékában olvasható személyi vonatkozások eléggé igazolják, hogy nem homiliával, nem értekezéssel, hanem levéllel van dolgunk, még pedig olyan levéllel, a melynek tartalma a legfenségesebb összhangban van az új szövetségi többi iratok szellemével és igazságaival.

Írása nyelvéről határozottan a görög nyelvet kell elfogadnunk. Az a felfogás, hogy az író eredetileg héber (arám) nyelven írta (Hallet, Michaelis) és csak azután

fordítottatott volna görögre — ma már tévesnek bizonyult nézet. Mert a görög kifejezés tisztasága, a görögös körmondatok képzésében nyilvánuló írói gyakoroltság, a nagyszámú összetett igék és szavak használata, a paronomasiák sokasága, a LXX kizárólagos használata, még akkor is, midőn a héber szöveg fordítása hibás (10, 5 k. **אֵינִים כִּדְוִי לֵי** — *σωμα δε ζωντανισω μοι*) mind arra vall, hogy a szerző eredetileg görög nyelven írta e levelet.

(Folyt. köv.)

KÖZÉLETÜNK.

Falusi levelek.

V.

Lelkészi értekezleten voltam. A szatmári egyházmegye lelkeszi kara jul. 5-én egyetemes értekezletet tartott az óvári fürdőben s örömmel láttam, mily nagy számban jelentek meg azon a lelkeszek, melynek indító oka a testvéries összetartáson kívül kétségtelenül az ottaniaknál feledhetlen emlékü egykori esperesük, egyházkerületünk szeretett püspökének eljövetele volt. Mikor a gyűlésterembe léptem, lelekemelő kép tárult elém, hosszú **T** alakú asztal mellett elnöki széken ősz pátriarchánk tiszteletre hívő alakja ült, mellette jobbról a jelenlegi esperes, balról az elnökséget vezető sályii lelkesz foglaltak helyet, s minden fele az egyházmegye papsága töltötte be a termet, több világiakkal, közöttük Farkas Antal egyházkerületi főjegyző és Luby Géza tanácsbíró urakkal. Követésre méltó példa minden egyházmegyében! Egyik előadó a mi kongruánk kérdésével foglalkozott és sürgette annak kérését. A másik terjedelmes munkát olvasott fel a most divatosan elnevezett evangélizáció ügyéről, részletesen mutogatván a lelkeszi hivatal köréhez tartozó teendőket, s végül azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy az evangélizáció nem egyéb, mint a kura pásztorális alkalmazása. Ez állítás vitát provokált, fel is állott egyik ifjú lelkesz, és erősen bizonygatta, hogy a kura pásztorális csak egy része az evangélizációnak; másik bíráló egy kalap alá vonta a két lelkeszi munkálkodást, azt mondván, hogy egyik a másikat fedezi. Ezen nézetet fogadák aztán el, és az értekező javaslatait ajánlották a tagok figyelmébe megvalósítás végett. Az idő telt, még számos értekezleti tárgy volt, de csak egyet vehettek elő, a szatmári prot. irodalmi kör czéggje alatt szerkesztett „Szatmári Hírlap” bírálatát, melyről az értekező nem tudott kedvező véleményt mondani, azt jelentvén, hogy az nem hordja magán eléggé a protestáns jelleget, inkább csak társadalmi lap. A szerkesztő és pénztárnok védelmére kelt a lapnak, s elkeseredve panaszták, hogy 250 előfizetővel csak úgy állhat fenn a lap, ha közleményei a nagy közönség izlésének is megfelelőhetnek, azért kénytelenek közérdekű társadalmi cikkekkel látni el. Sokan ígérték a szellemi támogatást és munkát, de vajmi kevesen váltották be az ígéretet annyira, hogy volt eset reá mikor a szerkesztő az egész lapot egymagában kénytelen volt megírni. Ha kellő pártolásban részesülne a lap, nem lenne ok panaszra, de így, a mikor a 250 előfizetőből 100-nál több a városi és minél kevesebb általában az egyházi személy, azok igényeit kénytelen figyelmbe venni. Ily ekszpektorációk után voltak hangok, melyek úgy az irodalmi kör mint a „Hírlap” lélekharangját kongatták. Hát ez elég szomorító jelenség, de a szerkesztő erősen fogadkozott, hogy a lap élni fog.

Több tárgyra már nem jutott idő, pedig egyik előadótól megtanulhattuk volna azt is, minő kellekei vannak az építő prédikációnak úgy a kidolgozásban mint az előadásban. Ezután a fehér asztalt foglalta el a vendégsereg, hol körülbelül 120 teríték mellett a helyi viszonyokhoz mérten elég jó ebéddel, lelkes felköszöntőkkel villanyozta fel magát, hogy ebéd után a fiatal nemzedék megkezdje a táncot és világos viradtig jó kedvel őrözzék Terpszichore oltáránál.

De térjünk vissza az evangélizációhoz. Mint önkéntes vendég nem lehettem feljogosítva az értekezleti vitába szólani, csak elgondolkoztam a mi lelkeszi állapotunkról, s annyi hivataltársat együtt látva, eltűnődtem felette, hányféle utat követünk mi az élet mezején, még hivatali működésben is. Itt azonban elmondhatom azon véleményemet, hogy a vitatott evangélizáció szerintem igen is a kura pásztorális körébe tartozik, ennek egy részét képezi, és nem megfordítva, mert a lelkeszi gondozás tere oly széles mező, melyet erkölcsi, vallásos, társadalmi teendőiben körvonalozni is alig lehet, tüzetes részleteiben annálkevésbé meghatározni, mivel a különféle helyi viszonyok, városi, falusi hívek foglalkozása, műveltségi fokozata a lelkeszi gondozás igen sokféle igényeivel áll előttünk; tőlünk függ, képességünk, tapintatunk, társadalmi bánásmódunk feltételezi, minő módszerek alkalmazásával gyakoroljuk a kura pásztoralist úgy, hogy híveinknek valódi építését eszközöljük az által. Az evangélizáció kizárólag a hit és erkölcs mezején marad, az általános lelkeszi gondozás pedig felőleli családi, társadalmi, polgári, sőt anyagi érdekeit is a híveknek, meg kell ismernie gondolkozását, törekvését, hibáit, erényeit, — és mint a lelkiismeretes orvos alaposan észlelt jelenségek és tünetek után állapítja meg a testi betegséget: úgy a lelkesz a lelki bajokat tanulmányozza, és azokat felismerve jóakarattal, szeretettel, és mindenkor önzetlen hivatali odaadással s buzgósággal igyekezik orvosolni, vigasztalni és tanácsolni. Különösen falusi lelkesznek úgy kell tekinteni gyülekezetét mint családját: ismernie kell nagyját apraját személyenként, csak úgy munkálkodhatik lelki anyaként hívei körében templomban és templomon kívül. Közlebb egy különös levélben fogok még e tárgyról írni, — ha unott nem leszek.

De hány lelkesz van közöttünk, ki csupán templomi szolgálataira fekteti a főszűlyt, azon kívül állásának teendőivel keveset foglalkozik, az adminisztratív ügyeket jól rosszul elintézi, a többiekre nem is gondol. Sok évi lelkeszkedésem ideje alatt többször volt alkalmam meggyőződést szerezni egyiknél másiktól a hivatali lelkiismeretességéről. Volt olyan a ki elkeseredve híveinek folytonos zavargásán arra fakadt, hogy kérelmezni fogja az egyházmegyétől a kormányzás alóli felmentését, mert ő pusztán csak predikálni szeretne. A másik bevallotta, hogy 25 évet egy helyben töltött lelkeszkedése alatt híveinek felét sem ismerte, pedig mindössze 6—700 lelket számlált gyülekezte, s az egyháztagoktól közvetlen szedte fizetését; a harmadik úgy a hogy végezte az isteni tiszteleteket, azon tul valóságos üzérkedéssel foglalkozott, s. a. t. Lehet-e csodálkozni, ha ily helyeken a hitélet lanyha, a lelkeszi hivatal egy megunott teher mindkét félnél, s napról napra alább száll az egyháziasság erkölcsi értéke nagyoknál kicsinyeknél, és vagy közöny, vagy örökös egyházi háborgás gyengíti, sűjjeszti, pusztítja az egyházi életet?

És fájdalom mindezek nem a pesszimizmus szülte rémképek, hanem elszomorító igazságok, tapasztalati meggyőződés űő bizonyosságai. Hol van ezeknél a kura

és prudentia pásztorális, hol van az evangelizáció? s mily jövendő vár egyházunknak olyan gyülekezeteire hol a lelki vezérek és atyák, részint nem tudják, részint nem is akarják hivataluk hatáskörét, és állásuk követelményeit ismerni és betölteni?

De ha bajt látunk keressük az okot. Én azt első sorban főképen hiányos nevelési és tanítási rendszerünkben találok. Távolság van tőlem, hogy theol. tanáraink tudományát és ügybuzgóságát keveseljem, munkásságuk értékét leszállítsam, de nagy szükségét látom annak, hogy a társadalmi életnek is neveljenek papokat. Tudom, hogy az iskola az ismeretek alapjának megszerzését tűzi ki ifjaink feladatául, künn az életben arra kell építeniük: de míg az elvont tantárgyak bőségével árasztják el az ifjuságot, addig a gyakorlati élet fázisai és teendői egészen ismeretlenek maradnak előttük, s kilépve az iskola falai közül nem tudják még tájékozni sem magukat a lelkeszi munka terén. Szerencsés az, ki lelkeszi család tagja volt, és gyermekségétől kezdve abban nevelkedett fel, mintegy beleéltte magát a lelkeszi hivatal teendőibe: de hányan vannak, kik távol nevelkedve attól, még csak megközelítő ismerettel sem bírnak a lelkesznek hívei körében végzendő minden nemű teendőiről, különösen pedig társadalmi alkalmazkodásuk módjáról.

Az ifju lelkesz előkészítésénél az elméleti tudományok mellett szükséges a jellem, különösen lelkeszi jellem képzés, és a belső vokáció fejlesztése. Legyen áthatva már a pálya kezdetén jövő működésének fontosságától, szeretetétől: ne tekintse azt pusztán kenyérkereseti térnek, mert akkor nem építi — legjobb esetben kímélt ridegséggel csak örködni fog — és sokszor ügybuzgóság és jellem hiányában romlani enged az anyaszentegyházat.

Másodsorban kétségtelen az, hogy mi is az anyagi világban élünk, meg vannak-e eletszükségeink, s a ki mások lelki-teszt boldogságának előmozdítására szenteli egész életét, méltó arra, hogy az anyagi gondoktól, különösen a lelket és kedélyvilágot lenyűgöző szükségétől mentve legyen. Az ifju ember az iskola falai között rózsás színben látja a világot, képzelete boldogító álmoképeket alkot jövőjéről, s belépve az élet mezéjére, rózsza helyett töviset, jólét, boldogság helyett szegénységet és a létérti küzdelem nehéz harcát találja. Csoda-e ha eszményi légkörben repülni vágyó szárnyai napról napra lankadnak, buzgalma fogy, lelkesedése oszlik, a mikor mindennapi gond, aggodalom nehezül vállaira? Lehet-e kárhóztatás követ dobni azokra, kik a mai korban, midőn az élet és a társadalom oly sok igényekkel áll elébe egy lelkesznek, 4—500 frtos fizetés mellett az önfentartás különféle útjain kénytelenek keresni maguk és családjuk mindennapi szükségletének fedezését. Oh pedig hány százan vannak erre utalva nálunk?

Ha valaha volt, most is itt van legfőbb ideje, itt van az utolsó óra, a mely válságos lehet magyar ref. egyházunk jövőjére nézve; e jövő főképen a papság kezében van, ezen papságot hivatásának teljes tudatára tanítani, nevelni, lelkiületét, jellemét képezni és előkészíteni már iskolai pályáján szükséges. Másfelől egyházi hatóságaink keressenek utat és módot, hogy a hívek nagyobb megterhelhetése nélkül miként lehet a papi tisztas állás javadalmazását úgy megalapítani, hogy legalább az anyagi gondoktól és szükségétől mentve legyen.

Én e két kardinális intézkedést tartom a jövő papi nemzedék állása és működése biztos alapjának, melyre lehet aztán az egyházi élet fejlesztését és szilárdítását építeni. Közöhabjtás az és régóta érzett szükség, hogy a konvent tanácskozzék minél előbb ezen fontos teendők-

ról és a jövő zsinat tárgyai közé vegye fel a lelkeszi javadalmazás korszerű és méltányos rendezését. Sok terv, sürgetés hangzik lapokban, röpiratokban e kérdésről, de ha főbb hatóságaink nem karolják fel ez ügyet, bizonyára egyházi közéletünk szenvedése növekszik, azért nem tudjuk elégszer ismételni és kérni a munkába vételt.

S—s.

Ev. ref. vallástanárok értekezlete.

A tiszántúli ev. ref. középiskolai tanáregyesület az évi közgyűlésével kapcsolatban az ev. ref. vallástanárok értekezletet tartanak, mely bizonyára első sorban a középisk. vallástanítás anyagának megállapítása és helyes beosztása felett is fog tanácskozni. Ez okból ide vonatkozólag kívánok ez úttal egyet-mást elmondani.

A mint azt az érdeklődők tudják, dr. Erdős József a tiszántúli egyházkerület legközelebbi gyűlése előtt (olvasható a jegyzőkönyv 136. sz. a.) a felekezeti öntudat fejlesztése végett a heidelbergi káténak a gymnasiumba felvételét, s valamelyik osztályban tanítása elrendelését indítványozta; a „Prot. Egyh. és Isk. Lap” 27. számában Vásárhelyi J. a tananyag elvontabb részének, tehát a hit- és erkölcs-tan dolgoknak az alsóbb osztályokból magasabbakba áthelyezését tanácsolja; Révész K. pedig a „Sárosp. Lapok” 29. számában „sem szükségesnek, sem célravezetőnek” nem tartja a gymnasiumban rendszeres hit- és erkölcs-tan tanítását. Mindezen észrevételek a mostani rendszernek egyes okvetlenül megszüntetendő hiányaira vagy hibáira mutatnak rá: és én is épen ezt szándékozom tenni közelebb lépve, a mostani rendszernek alapját képező konventi tantervhez, s az annak szellemében készült vagy készíthető tankönyvekhez.

Tény az, hogy a mostani vallástanítási rendszerben, ha valami kidomborodik, ez csakis a színtelenség, a mely — fájdalom — a ma szemlélhető hitéletnek, de különösen a ref. hitéletnek egyik fő jellemvonása. Ezen jellemvonás vallástanítási rendszerünkön is meglátszik. A konventi tantervben a tananyag megszabása és beosztása egész határozottan szerencsétlennek mondható. Conventionalissá lett az a kifejezés, hogy a ker. vallás egyedüli forrása a biblia, hogy azt ismerni minden prot. embernek kötelessége: Ott szerepel tehát és pedig első helyen a tantervben a biblia-ismertetés. De milyen biblia-ismeret ez? Hát egészen alapos; kezdik a néven, írón, felosztáson, könyvek számán; azután folytatják az egyes könyvek tartalmán; elsorolják, hogy ki írta, hány részből áll, mi foglaltatik bennök részenként. Így adják ezt elő az eddigi tankönyvek, aligha tehetnek mást azon a 1½ vagy 2 középnagyságú íven az ezutániak is. Méltó befejezésül jönnek a régiség-tani, néprajzi, földrajzi, kulturtörténeti s más ismeretek. És meg van ismerve a biblia — betű szerint. Mert hát az ilyen dolgok megtanítása ugyancsak kevés időt enged a heti 2 órából a lélek szerinti megismertetésre. Az exegesis tanulásából emlékezhetünk rá, hogy fejlett gondolkodású embereknek is nehéz dolog volt még ismert részek összevont tartalmát is megtanulni; hogy esik aztán a 9—10 éves gyermeknek ilyen elvont dolgokat tanúlgatni? mert az egész bibliát aligha olvasgathatják át a heti 2 órában, hogy aztán mintegy magok vonhatnák el (ha tudnák!) a tartalmát.

Tovább haladva a tanterv nyomán, a III—IV. osztályokhoz jutunk. Elég komoly és érett ifjakhoz, hogy már a ker. vallás magasztos voltáról is gondolkozhas-

sanak. Hit- és életben állván a vallásosság: tanuljanak hát keresztyén hit- és erkölcsant. Logikai következtetés az, hogy ismerjék meg a keresztyénség életfolyamát, keletkezését, történetét is — főbb vonásokban. Mert erre a tárgyra miért — miért nem? egy évnél több nem fordítható. Hogy aztán egy év alatt heti 2 órán hogy lehet letárgyalni és megismerni az egyetemes ker. egyháztörténelmet? — tudhatják, a kik akár tankönyvben, akár az iskolában próbálkoztak vele. Lesz ez is elvont tárggyá, arra szorítkozva, hogy beszámoljon az egyes tényekkel és eredményekkel; egyedül a történelem lelke: az élet hiányzik belőle.

Ily alapos ismeretek után egész biztosan fejleszthető a protestáns — vagy református — öntudat. Történetjük pedig ez hasonlóképpen kellő alapossággal. Nevezetesen: itt vannak egymás mellett r. katolikusok, görög keletiek, gör. katolikusok, ág. hitvallásúak, ev. reformátusok, meg aztán mindenik mellett egy csomó kisebb felekezet. Ezeknek szimbólumaik vagy zászlóik ilyenek, amazoké meg olyanok. Ezek az Istenről ezt mondják, amazok azt. De hát minthogy mi ev. reformátusok vagyunk, illő részletesebben megismernünk, hogy mit hiszünk mi. Előadja pedig ezt az öreg Helvét Hitvallástétel. Ez azonban már sok is volna, tehát lehetőleg össze kell vonni, elég lesz csak a tartalma; — a miből aztán meggyőzően kiviláglik a mi felekezetünk álláspontjának helyes volta. A VII. osztályban pedig, ott már kész vallásbölcselelkekkel van dolgunk, a kik ugyancsak bonczolgathatják a vallást lényeges és esetleges elemekre; vizsgálhatják, bírálhatják a vallás naivabb és fejlettebb alakjait, utóbbiak közt aztán a keresztyén vallást is. S mindezekre, — nyugodtan teheti fel a koronát a VIII. osztályban a magy. prot. egyháztörténelem.

Meg vagyok győződve, hogy a vallásitanítástól még a tananyag mostani beosztása mellett is jobb eredmény volna várható, ha a jelenben használatos kézikönyvek egy némelyikénél jobbak készülnének. Természetes, hogy helyesebb beosztás mellett meg még inkább remélhető volna a jobb eredmény, annival inkább, mert a tananyag jelen beosztása kész akadály a kifogástalan jó kézikönyvek készíthetőségének. Épen azért gondolom, hogy a tanterv megváltoztatására irányuló javaslatétel egyik fő tárgya lesz a vallásitanítók értekezletének. A mennyiben erre vonatkozólag merültek már fel egyes észrevételek, én is elmondom a magam véleményét.

Nem osztozom Vásárhelyi I. kartárral a bibliáimeret tanításától való idegenkedésben, sőt még abban sem, hogy nem volna helyes a vallásitanítást a középiskolában épen azzal kezdeni. Hanem a bibliáimeret ne száraz könyvismertetés legyen ám, és ne törekedjék minden áron egészten adni, hanem forduljon inkább a részletekhez. Adjunk történeteket, a melyekben élő emberek vannak vétkeikkel és erényeikkel, és ott van az élő Isten a maga jutalmazásával és büntetésével és gondviselő vezetésével. Ilyen történetekkel a bibliának mindkét részében bőven találkozunk, csak ki kell válogatni a tanításra legalkalmasabbakat. Hogy aztán e szemelvényekben az üdvtörténetnek kellő összefüggésben kell kidomborodnia, az természetesen következik a vallásosság érdekből. Azt is természetesen gondolom, hogy a szemelvényeknek szószerint a bibliából kell kiírni, hogy a bibliáolvasás közben az eltérések önkéntelenül is gyanakodóvá ne tegyék a gyermeki lelket. Épen azért ily követelményeknek megfelelő jó tankönyvet valójában csak akkor várhatunk, ha a bibliának

közelebről az ő szövetségnek új átdolgozása elkészül. Az egyes könyvek tartalmára való utalás általában az egynemű könyvek rövid ismertetése csatolható volna aztán a megtanult vagy elolvasott történetekhez. Épen így a régiségtani s más kiegészítő magyarázatok mindig alkalomszerűleg az egyes történetekhez volnának csatolandók, nem pedig külön és rendszeresen tárgyalva. Sőt ide csatolhatóknak vélem az önként kínálkozó hit- és erkölcsant igazságokat is, a mikor is azok sokkal elevebben vésődnének a fogékony gyermeki lélekbe, mint külön, elvontan és szárazan tárgyalva.

A rendszeres hit- és erkölcsant ugyanis, a mely most külön önállóan 2 osztályban, a III. és IV-ikben tanítatik, a gymnasiumból minden fokon én is kiküszöbölendőnek vélem. Ha egyáltalán nem szabadulhatnánk tőle, akkor helyette sokkal célszerűbbnek tartanám egy osztályban, pl. a IV-ben a heidelbergi káté tanítását, a melynek mint ő kálvinista hit- és erkölcsantnak történeti értéke is van. Annak az elvnek vagyok híve, hogy hit és erkölcsant a bibliáimeret kapcsán, magokban az egyes történetekben és példázatokban és így élő példákban tanítassék a növendékeknek. A bibliáimeret, mint amely e szerint a hit- és erkölcsant is magában egyesítene, épen ezért 3 évre, az első 3 osztályra lehetne kibővíteni. Természetesen az új szövetségi rész ismertetése venne igénybe több időt, esetleg a II—III. osztályt. Mert itt nem csak Jézus élettörténetének egyes mozzanatait, hanem az ő tanulságokban kimeríthetetlen és a képzeletet is annyira megragadó példázatai is lehetőleg teljes számban tanítandók volnának. Ha valami lehet építő hatású, úgy ezek bizonyára olyanok lennének. Sőt az urvacsorához való előkészítést, a mi a gymnasiumban valamelyik alsóbb osztályban szokott végezteni, szintén megejthetőnek tartom a bibliáimeret alapján, tehát a III. osztálylyal, mert hiszen az új szövetségből ugyanis megismerik a ker. vallás tanait, a sákramentomokat, szóval a mely anyag ma az urvacsorához való előkészítésül szokott taníttatni.

K. F.

(Folyt. köv.)

Fizetés-e a stóla?

Nagy Sándor lelkészársam és barátom a fenti cím alatt egy igen időszerű ügyet tárgyal, gyakorlati indokokkal bizonyítva, hogy a stóla nem fizetés. Ennek bizonyítására felhozott érveit mindenben osztom és magamévá teszem. Hogy mégis némi rövid megjegyzéssel kísértem, az az ügy iránt érzett meleg érdeklődésem kifolyása.

Időszerűnek mondom a kérdés fejtegetését, mert a kánonszerű egyházlátogatóság nálunk is, mint hiszen minden gyülekezetben, a stólarét összeírva, azt *fizetésnek* vette. Már pedig az nem helyes csak azon egyszerű oknál fogva sem, mivel a stóla úgy a kis, mint a nagy egyházakban évenként változik és bizonytalan. Egyik évben több, másikban kevesebb, tehát csak is *jövedelem*. Míg a fizetésnek meghatározott mennyiségnek, biztosnak és változhatatlannak kell lenni annyiban, hogy azt az egyházak — ha sok helyt annak gondnokai s főfő korifeusi szeretnék is — tetszésük szerint nem kisebbíthetik, nem csonkíthatják, csak a mi nagyon ritka eset, növelhetik, szaporíthatják. Így értelmezték ezt, néhány évvel ezelőtt is még, maguk a jövedelmi adót kivető hivatalnokok is, a bizonytalan stólarékat nem számították be a lelkészeknek és kántoroknak fizetésül, s arra nem, hanem csak is a rendes és bizonyos fizetésre vetették ki az államiadót. Csak a mióta az egyházi felsőbb hatóságok maguk nyilvánítják fizetésnek a stólát, vetik ki

ezután is az adót, megkövetelve kimutatását annak is, hogy abban az évben hány keresztelek, esketés, hány predikációs, imás, orációs, sírbeszédés temetés volt. Tehát a mindezt szóról szóra így lelkészi fizetésnek felvett egyházi felsőbb hatóság mutatott mintegy utat, s hívta fel figyelmét a világi hatóságnak, hogy a stólárékra is vesse ki a busás nagy adót. Így történhet azután az meg, hogy míg alulírott ezelőtt 10 évvel, fizetett 28—30 frt adót, most ugyanazon lelkészi díjazás után fizet 80—90 frtot, a mi ellen azután fájdalom nincs apelláta.

A bizonytalan és fizetésnek nem vehető stóla eltörlését s annak az egyházak által 10 évi átlagban való készpénzfizetésre átváltoztatását, hogy nagyon is kor és időszereinek tartom annyi bizonyos és Nagy Sándor barátom erre vonatkozó indokait magamévá teszem. Nem csak anyagi érdekből pedig, hogy az egyházpolitikai törvények behozatala után úgy a kis, mint nagy gyülekezetek lelkészeinek csökkenni fog a stóla jövedelme, s így illő, hogy az némileg kárpótoltassék, hanem főleg szellemi, s a gyülekezetek vallás erkölcsi és fenmaradási érdekéből is. A szabad vallás gyakorlati törvény gombamódra fogja szaporítani a felekezetnélküliek számát. Nem azért pedig, mert ők nem tartják a reform. egyház hit-tételeit biblia és józan észszel leginkább megegyezőnek, hanem és főként azért, mivel szabadulni akarnak azon terhektől, mik egyházi és felekezeti iskolai adók címén — fájdalom sok helyt már is elviselhetlenül — rájuk nehezdednek és azért, mivel mint nazarénusoknak baptistáknak — követve az írás szavát — „*ingyen vették, ingyen adjátok*“ a papoknak azok szolgálatukért nem kell fizetniök. Ha tehát mint reformátusoknak sem kellene az általuk igénybe vett lelkészi szolgálatért fizetniök — eltöröltetvén a stóla — gyakorlati tapasztalatból merem mondani, hogy eszeágába sem lenne annak a református embernek, hogy apái vallását, miben született, és a mire addig büszke volt, annyira hogy azon kérdésre, micsoda vallású, mellére ütve mondá, hogy ő „*magyar vallású*“ vagy hogy „*vastagnyakú kálvinista*“, hűtlenül elhagyja, mint hálátlan gyermek. És ezt tartom én reform. gyülekezetünk fenmaradásának érdekében főindoknak, Nagy Sándor barátom elfogadott indokai mellett, arra nézve, hogy sürgősen, míg nem késő, töröljük el a már lelkész és egyháztag között oly sok keserőséget okozott stólat, adjuk ingyen mi is a mit ingyen vettünk, hogy azt látva híveink, ne kényszerüljenek kiválni egyházunk kebeléből és miután „*méltó a munkás a maga bérére*“ a fizetésnek úgy sem vehető stóla jövedelem helyett, minek egy nagy részétől az egyházitörvények behozatala után úgy is elesünk, kárpótolják lelkészeiket a gyülekezetek 10 évi átlagát véve, biztos fizetéssel.

De ezt ne bízzuk az egyházra, vagyis azok előjáróira, mert azok nem teszik meg, ha nézetük szerint, *elhullva a férgese*, csak egy két egyháztag marad is meg velünk most még a legnagyobb gyülekezetben is. Hanem ezt kezdeményezzék, sőt törvényes határozottá emeljék, felsőbb egyházi hatóságaink, így az ő határozatuknak alávetik magukat az egyházi előjárók is, kik esküjük szerint azoknak engedelmeskedni és azokat végre is hajtani tartoznak. És tegyék meg a felsőbb gyülekezeteink fenmaradása érdekében *mielőbb*. A nem fizetés és a körülmények kényszerítő hatalma miatt úgy is mindig kevesbedő stólat változtassák át biztos fizetéssé addig míg nem késő. Lelkészi szolgálatunkkal hadd élhessen szabadon, ingyen, fizetés nélkül mindenki a legszegényebbtől a leggazdagabbig, a legnagyobb úrtól az utolsó szolgáláig. Így azután nem félhetünk sem a nazarénizmus, sem semmiféle felekezetnélküliség terjedésétől.

A heves nagy-künsági reform. egyházmegye néhány évvel ezelőtt indítványozta a tiszántúli egyházkerület gyűlésén, hogy minden halott lelkészi szolgálattal temetessék, épen úgy mint a dunamelléki egyházkerületben, hol a megkeresztelt kis gyermeket is imádsággal temeti, temetőbe kikíséri s ott csendes pihenést kíván annak a lelkész: azonban az egyházkerület nem fogadta el. Pedig bizony elfogadhatta volna, mert nagyon is jól hatna az a hívőkre, s azoknak vallás és egyházhoz való ragaszkodásukra annak látása s tudása, hogy annak az egyháznak szolgálja kíséri ki midőn annak édes anyai kebléről leszakított, a ki annak kebelére helyezte a keresztelek által. Hát még ha ingyen is teljesítenők ezt! Nem riadva vissza attól a kis testi fáradságtól, a mibe a temetőbe kísérés kerülne. Tapasztalatom szerint ez a cselekedetünk is jótékony evangelizálás lenne, erre pedig korunkban mind jobban-jobban nagyobb égető szükség van.

Ezeket kívántam papírra tenni úgy hamarosan Nagy Sándor barátom fenti cikkének elolvasása után. Értjenek annyit ezek a mennyit érhetnek. Engem jutalmaz az azon tudat, hogy ev. reform. egyházam iránt érzett, s annak fenmaradásáért minden áldozatra kész szeretetem, s ügybuzgalmam sugallata ez!

Némó.

Részletek a bukovinai protestántizmus történetéből.

A protestántizmus keletkezése s terjedése.

(Folytatás.)

Végeredményében jóval nagyobb jelentőségű a jakobeny-i evang. egyház pöre a katolikusokkal.

A jakobeny-i evang. tanító Leiser Christian ugyanis a milleschoutzi evang. lelkész engedélye mellett már 1810-től kezdve végzé Jakobenyben a lelkészi szolgálatokat, eljárta a betegekhez, kikísérte a halottakat a temetőbe, énekelt, imádkozott; majd később keresztelt is a nélkül, hogy a keresztelek megtörténtéről — anyakönyvi bejegyzés végett tán? — értesítette volna a kath. lelkészt. Majd tovább menve Leiser, miután a kath. lelkészek kevés gondot fordítottak híveik lelki gondozására, — jóformán a türelmi rendeletet sem ösmerték — Leiser több kath. apának leányait, kiknek anyjuk evang. volt, az evang. egyház hitelveire megtanítván, s nyilvánosan megkonfirmálván, a szentséges úrvacsorában is részesíté.

Leiser emez eljárása szemet szurt a jakobeny-i s kimpolungi kath. lelkészeknek, s sürgősen felirtak a czernowitzi tartományi kath. espereshez, Kunz A.-hoz, hogy vessen gátat mielőbb Leiser visszaéléseinek.

Kunz esperes 1825. aug. 18-án jelentést is tett a lembergi érseki főkonsistoriumhoz, a mely is aztán hatalmas haugon követelte az országos kormányzástól a Leiser által elkövetett törvénytelenések szigorú megtorlását.

Az országos kormányzék a czernowitzi ker. hivatalt bizta meg a vizsgálat megejtésével, mely is a tényálladékról jegyzőkönyvet véve fel, azon kérelemmel terjesztette azt fel a galicziai evang. superintendens Stockmann Wilmoshoz, hogy véleményét a fenforgó ügyre nézve záros határidő alatt a ker. hivatalhoz küldje be.

Stockmann superintendens felmentette Leisert a terhére rótt hibák alul, miután a buk. protestánsoknak rég időtől fogva megvan ama joguk, melyeket Leiser — esperese engedélye mellett — gyakorolt, s az 1781.

évből kiadott türelmi rendeletnek megszorított szabályai erre senmi befolyással nincsenek.

Ennek igazolására emlékeztet a superintendens elsöben is a prot. lakosoknak, a tartománynak az osztrák cs. k. kormány alá jutása előtt a moldvai fejedelmek által nyújtott ama kiváltságaikra, mely szerint „ *míg egyfelöl teljes vallásszabadságot élveztek, másfelöl megengedtetett nekik az is, hogy a vegyes házasságból született gyermekek közül a fiuk apjuk, a leányok anyjuk vallását követhessék.*” Majd rámutat a superintendens arra, hogy a tartomány elfoglalása alkalmával kibocsátott legmagasabb rendelet, a protestánsok eme kiváltságaiból semmit el nem vett, de sőt minden vallásfelekezetre nézve a *status quo ante* hagyatott meg.

Majd idézi a superintendens az általános érvényben levő államjogi törvényt, mely szerint „a bevándorlók, — ha csak eleve másképp ki nem kötetett — a miként kötelezvék az ő új hazájukban érvényben levő törvények elfogadására s az azok iránti engedelmségre, épp úgy jogosítvák mindennemű jogok háborítatlan élvezésére is. Ennek folytán — az 1781. szept. 17-én kiadott pátens értelmében — a bevándorlott művészek, iparosok, földművesek, a bevándorlás ténye által nemcsak a fentebb említett jogok élvezésébe léptek, hanem ezek mellett, ugyancsak fentjelzett pátens szerint, ama szabadságuk is megvan, hogy isteniszteleteiket ünnepélyes és nyilvános módon gyakorolhatják, mely jogukat a később (u. év nov.) kiadott és módosított türelmi pátens is, a melyben a protestánsoknak már csak *magán* istenisztelet tarthatása engedélyeztetett, legkevésbé sem czélózta megszorítani, mert hiszen abban mindenek, kik már *előbb* nyilvános szabad vallásgyakorlással bírtak, a pátens *rendeleteihez való alkalmazkodás alul kivétettek.*”

„Végre — írja a superintendens — a türelmi rendelet Bukovinában soha sem volt kihirdetve, s így az ottani protestánsokra semmi alkalmaztatással nem lehet.”

Eme superintendensi vélemény alapján bocsátatott ki a buk. protestánsok törvényére nagyjelentőségű legmagasabb császári rendelet 1835. máj. 23-án, a mely az udvari kancelláriának u. év jun. 14-én kelt rendeletével a galicziai országos kormányval, s ettől u. év jul. 21-én 40,310. sz. a. a czernowitzi ker. hivatallal, majd a leMBERGI evang. superintendenciával közöltetett.

Eme legmagasabb rendelet szövege a következő:

„*Mivel Bukovinában sem a katonai kormányzás ideje alatt, sem pedig állami igazgatása óta (1786 nov.) a türelmi rendelet ki nem hirdettetett, mivel továbbá nemcsak a nem egyesült görögök, hanem a protestánsok is, valamint minden ker. felekezetnek hívei isteni szteleteik gyakorlatában, s gyermekeik nevelését illetőleg, nemcsak a moldvai kormány alatt, hanem a tartománynak okkupálása után is teljesen egyenlő jogokat élveztek és mivel ez által ama tartományi szokás, mely szerint a vegyes házasságnál a fiuk apjuk, a leányok anyjuk vallását követik, egyáltalán nem tekinthető törvényellenesnek: Ő felsége a császár ez év május 23-án kelt legmagasabb elhatározásával — mely az u. év jun. 14-iki udvari rendelettel kihirdettetett — megparancsolni méltóztatott, hogy az okkupáció idejében talált s a lefolyt évtizedig érintetlenül megmaradt gyakorlat úgy a különböző ker. felekezetek isteniszteletére nézve, valamint a vegyes házasságból született gyermekek tekintetében, továbbra is érvényben maradjon.*” Ama hasonlóképp vitás kérdésben: „*vajjon illeti-e? s mely kath. felekezettől a stóla a kath. papokat Bukovinában?*” Ő felsége elren-

* A buk. cs. k. ker. hiv. 1823. márcz. 13-án kelt leirata a radautzi jószágigazgatósághoz.

delni méltóztatott, hogy „*stóla a nem kath.-tól a kath. papoknak csak az esetben fizetendő meg, ha azokért ők lelkeszi szolgálatot teljesítenek, a melyért aztán törvényben megszabott stóla jár.*”

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Főiskolánk köréből. Tájékoztató az 1894—95. tanévre.** A hittanhallgatók a tanítóképeségi vizsgálatra 1894. aug. 26-án jelentkezzenek a tanítóképezdei igazgatóságnál. A jelentkezéskor be kell mutatni a keresztlevelet, érettségi bizonyítványt és theologiai leczkekönyvet. Aug. 27-én írásbeli s a következő napokon szóbeli és gyakorlati tanítóképeségi vizsgálat. Ezen vizsgálatra a II. évet végzett hittanhallgatók lehetőleg, a III. évet végzettek pedig — a mennyiben még nincs tanítói oklevelök — mindenesetre jelentkezzenek, különben a IV. évre rendes nyilvános hallgatókul fel nem vétetnek. A javító és pótvizsgálatok végett szeptember 3-án délelőtt 11 óráig kell jelentkezni az illető dékáni hivatalokban; a javító és pótvizsgálatok szeptember 4-én tartatnak. Az alapvizsgálatok iránt a kellőleg felszerelt kérvényeket, mind a jog-, mind a hittanhallgatók szeptember 5-én déli 11 óráig nyújtsák be a dékáni hivataloknál. Ugyanezen határidőig adandók be az államvizsgálatok iránti kérvények is. A jogi alap- és államvizsgák szept. 6-án kezdődnek, míg a theologiai alapvizsgák szeptember 10. s következő napjain lesznek. Bentlakás, tandíjkezdmény, tápintézet stb. elnyerése iránt a kérvények szept. 6. déli 12 óráig adandók be az illető dékáni hivatalokhoz.

— **A debreczeni országos tanszerkiállítás, mely, mint tudjuk, folyó augusztus hó 18-án nyílik meg, mint már bizonyosan jelezhetjük, igen szépen fog sikerülni.** Biztosítja a sikert a nagyszámú, már 400-at haladó jelentkezés, s a rendező nagybizottság kiküldött tagjainak fáradhatatlan buzgósága mellett egyes szaktestületeknek, tanhatóságoknak, első sorban pedig magának a kultuszminiszternek az ügy iránti élénk érdeklődése. Több congressus fog nevezetesen a kiállítás ideje alatt tartatni, s mindennap olvashatjuk a lapokban, hogy a tanhatóságok s tantestületek a magok köréből képviselőket küldenek a kiállításra. Csiky Lajos igazgatósági elnök Budapestén tisztelegvén a kultuszminiszternél, ez igéretet tett neki, hogy a mennyiben csak körülményei engedik, meglátogatja a kiállítást s ezzel betelik régi óhajta, hogy Debreczent is megismerhesse, s ujabban augusztus 19-re helyezte kilátásba ideérkezését. Meglátogatja Debreczent, illetőleg a kiállítást ennek védnöke, gróf Csáky, volt kultuszminiszter is. Különben pedig, mint gondolni lehet, immár folyik a lázas munka a kiállítás rendezésében. Az intéző bizottság, élén Eötvös Károly Lajos tanfelügyelővel, s mellette Vautsa György titkárral, birtokba vette már a keresk. akadémia egész épületét, a főiskola egész nyugoti szárnyát, ennek szomszédságában a felsőbb gazd. intézet lefoglalható teremt, s mert mindezen helyiség nem elég a jelentkezők befogadására, a keresk. akadémia udvarán egy üvegfedelű pavillont épített, mely főleg az ipariskolai tárgyak elhelyezésére lesz hivatva. Csiky Lajos mint a jury elnöke elkészítette a juryszabályzatot, mely több bizottságon menvén keresztül, immár teljesen megállapított. A jury augusztus 16-tól augusztus 25-ig fejezi be bíráló munkáját s aug. 26-án kezd a kitüntetések megállapításának nehéz munkájához. A kitüntetések, melyek fölött

a jury rendelkezik, a következők: 50 érem, melyet a kultuszminiszter bocsátott rendelkezésére; emlék-oklevél, mely minden kiállítónak megküldetik; diszoklevél 10; arany-oklevél 25; ezüst-oklevél 40; bronz-oklevél 50.

— **A heves-nagykunsági ev. ref. egyházmegyei tanítóegylet** f. hó 14-én Mező-Túron tartotta meg rendes évi közgyűlését élénk érdeklődés mellett, mely istenizs-telettel vette kezdetét a templomban, a hol Vékony Sándor s. lelkész kért megható imádságban lelki testi áldást a népnevelés ügyének buzgó munkásaira. Isteni tisztelet végeztével Kecskeméthy László egyleti elnök nyitotta meg a gyűlést, ki megnyitó beszédében azt hangsúlyozta, hogy az egyleti működés körébe be kell vonni a társadalomnak nevelésügy iránti érdeklődő tagjait is. E célból módosította 1891-ben az egylet alapszabályát úgy, hogy világi elnöke is legyen s ha kivihető a központi bizottság felerészben s az egyik jegyző is világiakból választassék. Világi elnökül e gyűlés folyamán ifj. Székely Péter földbirtokos, id. Székely Péter egyh. m. tanácsbíró fia egyhangú lelkesedéssel megválasztott, s küldöttségileg leendő meghívására intézkedés tétel. Ezután az elnök 1893/94 isk. évről szóló terjedelmes jelentésében a Magyarországi tanítók orsz. bizottsági nagygyűlésének Debreczenben, az orsz. tanszerkiállításakor leendő tartására, az Eötvös alappal kapcsolatban létesítendő „Kossuth alap” gyűjtésére, a debreczeni orsz. tanszerkiállításának albumának szerkesztésére tett felhívások és intézkedésekről, végül pedig az egyes tanítói körök ez évi működéséről számolt be. A Kossuth alapra megindított gyűjtés 21 frt 50 krt. eredményezett. A jelentés tudomásul vétele után a közgyűlés az egyletnek az idei orsz. biz. nagygyűlésen és a ref. tanítók orsz. gyűlésén leendő képviseltetésére Kecskeméthy László egyleti jegyzőt választotta meg. E közben a küldöttség az újjonnan választott világi elnökkel a terembe lépett riadó éljenzés közepette, melynek lecsilapulta után az elnök szívhez szóló rövid beszédében kérte a megválasztottat tisztének elfogadására. Ifj. Székely Péter meghatva köszönte meg a bizalmat, s felajánlva a nemes ügynek buzgóságát s tehetségeit, — elfoglalta az elnöki széket. Majd ismét szót emelve, azon indítványt tette, hogy nagy hazánkfianak, Kossuth Lajosnak neve és érdeme, mely egyrészt a protestáns egyház borús egét is bearanyozta, az egylet jegyzőkönyvében egy gyászkeretes lapon örökíttessék meg. Az indítvány egyhangú elfogadása után Farkas Imre m.-turi tanító olvasta fel „Iskola és szabadelvűség” cz. tartalmilag és formailag egyaránt kiváló értekezését, melyben történelmi alapon kimutatja, hogy Jézus és az üldözött prot. egyház volt mindenha a szabadelvűség zászlóvivője. Könnyekig megható volt az értekezés folyamán vegyes kar által előadott 1640-ből való „Térj magadhoz Sion” cz. ének, az akkori gályarabok éneke. Lelkes éljenzés jutalmazta a felolvasót, a ki után Szabó István t. szt. miklósi tanító olvasta fel véleményes javaslatát a „Népiskolai törvény revíziója tárgyában, melyet a közgyűlés egyhangúlag magáévá tévén, felhivta az elnökséget a határozatból folyó intézkedések megtételére. Nagy érdekű volt a kitűzött vita kérdés, hogy „Államiak vagy felekezeti legyének-é iskoláink”? Makai Zádor dévaványi tanító a nemzetiségi s az autonómia köpenye alatt az iskolában érvényesülő hazafiatlan üzelmekre hivatkozva, az egységes magyar nemzeti népiskola létesíthetése szempontjából is, élénk szónoki előadással azt vitatta, hogy a népiskolák államiak legyének. Szabó István a másik oldal vitatója, hivatkozva arra, hogy a „népiskolai törvény revíziójára a vonatkozó javaslat meg-

adja az államnak az iskolák fölötti ellenőrzési jogot, s hangsúlyozva azt, hogy az iskolák általános államosítását az állam pénzügyileg meg nem bírná: ellenkező álláspontot foglal el. A közgyűlés a Szabó István álláspontjára helyezkedett ugyan, de a tételt nagy fontosságánál fogva a jövő évi közgyűlés tárgyaül ismét kitűzte, s annak bővebb tanulmányozására az egylet tagjait felhívta. Több közigazgatási ügy és indítvány letárgyalása után a gyűlés véget érven a mezőtúri tanító testület által rendezett tanügyi kiállítást tekintették meg annak tagjai. Majd kedélyes pohárköszöntőkkel fűszerezett társas ebéd, este pedig a mezőtúri ref. tanítótestület által rendezett, hangversenyyel egybekötött táncmulatság tette emlékezetessé az eseményekben gazdag napot. A hangverseny tiszta jövedelme több mint 60 frt lett. Sokkal nagyobb azonban ennél az erkölcsi siker, a melyet a tartalmas és minden tekintetben sikerült közgyűlés az egyleti munkásság felébresztésére s társadalmunk érdekeltiségének felköltésére kivívott. Vidi.

— **Hód-Mező-Vásárhelyről** a következő sorokat kaptuk: T. Szerkesztőség! B. lapja jul. hó 28-án megjelent 30. számában a „Különfelék” rovatában „Hód-Mező-Vásárhely és a népoktatás” czim alatt közlöttekre, mielőtt megjegyzésünket elmondanók, röviden felemljük, hogy jul. 17-én több fővárosi lapban „Kultura az Alföldön” czimmal jelent meg azon cikk, melyet e Lap is átvett, s melyben a levelező pellengézés czéljából valótlán dolgokat közölt, s melyre mi annak idejében röviden nyilatkoztunk is. Mivel a fenti cikk már e Lapban is — mely kiválóan a protestáns érdekeket szolgálja, s mely különösen felekezetiünkhöz tartozó egyének olvasmánya — megjelent: kötelességünknek ismerjük, hogy e dolgot — mely az ismeretlen emberek előtt várcunkat, illetve egyházunkat nem jó színben tünteti fel — részletesen megismertessük. A fővárosi lapokban megjelent „Kultura az Alföldön” cz. cikk olvasása alkalmával valóban magunk is megdöbbsztünk, mert nem tudtunk róla, hogy így áll városunkban a népoktatás ügye? Azonban meggyőződtsünk, hogy a dolog nem így áll s a tanfelügyelő nem ilyen jelentést tett a közigazgatási bizottsági ülésen; s csudálkozunk azon, hogy a tanfelügyelő a levelező ezen állításait még nem czáfolta meg. A jelzett közlés tehát nem felel meg a va óságnak. S valóban vakmerő és rosszakaratú, valótlán állítás a tényekkel és a kezünk közt levő tanfelügyelői jelentéssel szemben az, hogy „nincs egyetlen tanyai iskolánk sem, mely a törvény kívánalmainak megfelelő”, — holott a jelentő tanfelügyelő hivatalos kötelességéből folyólag csupán az itt-ott mutatkozó hiányokat jelzi és sorolja elő, folytonos törekvésre ösztönözvén ez által az iskolákat fentartókat. — A valódi tény ez: a ref. egyháznak jelenleg 14 tanyai iskolája van, s ezekben mindig okleveles tanítók működtek. Jelenleg is 12 iskolában okleveles tanító van, 2 iskolában pedig — a honnan az okleveles tanítók időközben távoztak el — az egyháztanács *ideiglenesen* olyan tanítókat alkalmazott, kiknek egyike tanítói igazolvánnyal, másika pedig hosszas tanítási gyakorlattal bír. A mi a tanyai tanítók fizetését illeti, egy részének 300 frt, másik részének 200 frt készpénz fizetése van, továbbá tisztességes lakás és a deputatum (minden növendék után 31 liter búza, 31 liter árpa, 100 cső kukoricza, 10 drb tojás, 1 drb ölesre alkalmas csirke, 10 drb tőzeg és 3 rudas szalma), mely, mint természetbeni járandóság, mindig nagyobb értékű a készpénznél s így több tanyai tanítónak valóban olyan helyzete van, hogy nem cserélne a városi tanítóval, a mennyiben néhol nyolczvanat is haladja a növendékek száma. — A mi

a csárdaszerű viskóknak nevezett tanítói lakásokat illeti: igaz, hogy vannak olyan tanyai iskoláink (6), hol az iskola és a tanító számára az egyház által béreltetek ki egy-két szobás, s e mellett iskolateremnek is alkalmas helyiséggel bíró tanyai épületek, a melyek azonban úgy külsőleg, mint belsőleg tisztességesek s távolról sem csárdaszerű viskók. Ezek helyett is az egyház, bár nem egyszerre, hanem évről-évre újakat épített, mely úgy a mai kor, mint a törvény kívánalmának, úgy az iskola, mint a tanítók igényeinek teljesen megfelel. Ilyen van már 8, melynek mindenike: fél hold telken téglából épült, cseréppel fedett, külsőleg, belsőleg tisztességes és egészséges, — a tanfelügyelő jelentése szerint is: „magas, tágas, világos, jól szellőztethető” tanterem és teljesen czélszerű tanítói lakás. Taneszközzel pedig minden iskolánk el van látva, még a vezérkönyvek is mind megvannak iskoláinkban! A mit a fentiekből — melyek helytelen világításban vannak feltüntetve — következtetnek a lapok, természetesen mind helytelenek szintén. Szabad legyen erre nézve röviden megjegyeznünk azt, hogy pl. a nazarénizmus körülbelől 20 év óta nem hogy szaporodnék, illetve buján tenyészne: sőt inkább fogy. A mi pedig a szociálizmusra való hivatkozást illeti, azt ezzel összeköttetésbe hozni épen nem lehet. Hát akkor mily vak tudatlanság lehet pl. Németországban: *a néptanítók igazi hazájában?* mert hiszen onnan eredt Magyarországra is a szociálizmus; és mily kétségbeejtő lehet a népoktatás képe Franciaországban, a legműveltebbnek ismert nemzetnél, a hol már nem is szociálizmus, hanem anarchizmus is van, ha e jelenségekkel a népiskolákat hozzuk összeköttetésbe? — A midőn ezeket kötelességünknek tartottuk kijelenteni, azon óhajunknak adunk kifejezést, hogy: ne higgyünk el mindent *fentartás nélkül!* P. J.

— **A misztótfalusi ev. ref. egyház** folyó hó 19-én az egyház javított templomában új tornyának felavatása alkalmából és az egyház 300 éves fennállásának emlékére *hála- és örömmünnepet* rendez, a következő módon: A 74-dik dicséret 1., 2., 3. versét és a CXXXVIII-dik zsoltár 1. versét éneklé a gyülekezet. Aztán „Áldások Istene” című dallamot éneklé a szinyérváraljai és misztótfalusi ev. ref. énekkarok. Elő imát mond főtiszteletű Kiss Aron püspök ur. Egyházi beszédet tart Gergely Károly nagybányai lelkész. A szinyérváraljai énekkar éneklé Kreutzer „Kápolná”-ját s az egyház és torony építése történetét olvassa Papolczy Zoltán misztótfalusi lelkész. Utó-imát mond Bencsik István esperes, „Fohász”-t énekel a két énekkar, míg az ünnepélyt a Hymnusz és a 179-ik dicséret 10-ik versének éneklésével rekesztik be. A templomon kívül levő közönséggel istentiszteletet tart Nagy Lajos felsőbányai lelkész. Az istentisztelet kezdete d. u. 4 órakor. Este hangverseny, melyre személy-jegy 80 kr., családjegy 2 frt.

— **Gyász hírek.** Dr. Varga Géza, törvényszéki s hajdúvármegyei főorvos, főiskolánk egyik lelkes alapítója, Tóth Sámuel kartársunk szeretett sógora, ma, aug. 3-án hajnalban, életének 53. évében elhalt. Nyugodjék csendesen; emlékezetét áldólag őrizzük évkönyveinkben s szíveinkben! — Ifjú dr. Szász Károlyné szül. *léczfalvi Vajda Iona* úrnő mult hó 29-én életének 32-ik, boldog házasságának 6-ik évében, midőn életet vala adandó: holt gyermekeit a halálba követte. Siratják őt keserű siralommal bánkódó férjén kívül ennek édes szülei: Szász Domokos ref. püspök és neje, szül. Nagy Ilka, továbbá a Vajda, Szász, Mentovich, Gáspár, Benkő és Bodor családok. Nyujtson mindnyájoknak erőt, vigasztalást a közrészvét s főleg az Urnak Lelke! — A sáros-

pataki ev. ref. egyház presbyteriuma gyászlapon jelenté *Tóth Kálmán* segédlelkésznek, állami tanítóképezdei és népiszkolai vallástanítónak mult hó 25-én, életének 25-ik, benső hivatottsággal és buzgó szeretettel folytatott hivatalának 4-ik évében, szívszélhűdés következtében, váratlanul történt elhunytát. Porrészei mult hó 27-én, délelőtt 9 órakor, a főiskola udvarán tartott temetési szertartás után, a sárospataki reformátusok sirkertjében helyeztettek el nagy részvét mellett. Áldott legyen emlékezte!

— **A „Protestáns Pap”** hasábjain a mult év végén és a f. évben folytatólagosan Ladányi aláírással megjelent „Evangéliomi és epistolai perikopák”-at külön füzetben kiadni szándékozik Nagy Lajos ev. s.-lelkész. A művecske az egyházi év minden ünnepére egy evangéliomi és egy epistolai textust közöl megfelelő dispoziókkal. Megjelenik f. évi augusztus hó második felében. Ára 25 kr. Előfizetéseket és megrendeléseket elfogad a kiadó: Nagy Lajos ev. s.-lelkész Dabronyban (u. p. N.-Alásony, Veszprém m.).

TARTALOMJEGYZÉK: A mi egyetemünk. Dicsőfi József. — Tárca: A Zsidókhoz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból. — Közéletünk: Falusi levelek. S-s. — Ev. ref. vallástanárok értekezlete. K. F. — Fizetés-e a stóla? Némó. — Részletek a bukovinai protestantizmus történetéből. — Külföldiek. — Hirdetés.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és Dr. BACZONI LAJOS.

Pályázat.

Az *árpádi ev. ref. egyházban* megürült a kántorsággal egybekötött fitanítóság, melynek javadalma következő:

Készpénz	55 frt 50 kr.
11,370 □ öl szántó föld, bérbeadható 120 „ — „	
4 darab legeltetési jog értéke	24 „ — „
840 liter gyült búza értéke	35 „ — „
240 liter szemes tengeri értéke	8 „ — „
Tüzi fa ára	50 „ — „
70 gyermek tandija (1 véka búza, 50 kr., 1 csirke — 1 frt 95 kr.)	136 „ 50 „
Stóla	30 „ — „

A mai igényeknek mindenben megfelelő lakás, mellék épületekkel és nagy házi kerttel.

Kötelesség: Az I-V oszt. főiskolát a tiszántúli ev. ref. egyházkerület tanterve szerint vezetni s a kántori teendőket végezni.

Bizonyítványok *aug. 20-ig* küldendők be; *aug. 26-án* pedig próba éneklés tartatik. Az állomás szept. hó elején elfoglalandó.

Árpád, Bihar m. 1894 jul. 30.

Boros Gábor,
ev. ref. lelkész.